

Ивона Лађевац
Драган Ђукановић*

РАЗВОЈ НАЧЕЛА СУПСИДИЈАРНОСТИ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ – ОД УГОВОРА ИЗ МАСТРИХТА ДО УГОВОРА ИЗ ЛИСАБОНА**

САЖЕТАК: Средишња тема разматрања овог чланка јесте развој једног од начела система Европске уније – начела супсидијарности.

У уводном делу рада истичу се специфичности Европске уније у систему организације поделе власти. С тим у вези, говори се и о месту и значају начела супсидијарности.

У другом делу рада, посебна пажња посвећена је уговорима којима су Заједнице реформисане – најпре Уговору из Мاستрихта, који је и увео начело супсидијарности, а затим и Уговору из Амстердама, Нацрту Устава за Европу и, коначно, Уговору из Лисабона. Посебно место има Уговор из Лисабона који уводи значајне измене у вези са применом овог начела.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Европска унија, принцип супсидијарности, демократски дефицит, Уговор из Мастрихта, Лисабонски уговор.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У поређењу са другим међународним организацијама, субјектима међународног права, Европска унија има бројних специфичности. Вероватно је најупечатљивија разлика правни поредак успостављен на територији Уније чији су субјекти не само државе чланице, већ и њихови држављани [Предмет 26/62, *Van Gend en Loos v. Netherlands Fiscal Administration* (1963) ECR 10]. Овај правни систем познат је и као систем комунитарног права. Неопходни предуслов за његово стварање била је претходна сагласност свих држава чланица. Наиме, приступањем овој организацији, државе чланице су, у одређеним областима, добровољно ограничиле своја суверена права (*Van Gend en Loos*).

* Мр Ивона Лађевац, истраживач сарадник Института за међународну политику и привреду у Београду. Др Драган Ђукановић, научни сарадник Института за међународну политику и привреду у Београду.

** Рад је реализован у оквиру пројекта „Србија и савремени свет: перспективе и учвршћивања спољнополитичког, безбедносног и спољноекономског положаја Србије у савременим процесима у међународној заједници”, Министарства науке Републике Србије, ев. бр. 149002Д, за период 2006–2010. године.

Природа политичког система, као и територијална примена комунитарног права, условила је поделу надлежности на хоризонталну и вертикалну. Питање поделе надлежности може се посматрати и као питање разјашњења ко је, у систему заједница, за која питања надлежан и под каквим условима.

Под хоризонталном организацијом Европске уније подразумева се процедурални однос између органа Уније. Он укључује начин избора, састав, процедуре рада и прерасподелу надлежности између органа устављених Оснивачким уговорима.

Када је реч о вертикалној организацији поделе надлежности, ради се о односу који је успостављен између Европске уније, као међународне организације, и држава чланица. То подразумева тачно утврђену прерасподелу надлежности између ова два нивоа власти. Вертикалном поделом надлежности је покривено и питање примене комунитарних прописа. Зависно од врсте, једне спроводе државе чланице, друге Европска комисија, а треће Европски суд правде.

Питање односа комунитарног и националног права најбоље се сагледава кроз призму начела комунитарног права: начела директног дејства, начела супрематије комунитарних прописа, начела одговорности држава, начела супсидијарности и пропорционалности и начела заштите људских права.

Једно од поменутих начела – начело супсидијарности – важи за једну од специфичности Европске уније. За разлику од осталих наведених начела, начело супсидијарности није резултат судске праксе, већ су га осмислиле државе чланице уводећи га у право Заједнице Маастрихтским споразумом [Hartley 1998: 146].

НАЧЕЛО СУПСИДИЈАРНОСТИ И УГОВОРИ О ЕЗ/ЕУ УГОВОР ИЗ МАСТРИХТА (1993)

Начело супсидијарности је постало саставни део корпуса права Европске уније усвајањем и ступањем на снагу Уговора из Маастрихта [Maastricht Treaty, 1993].

Овим уговором државе чланице дотадашњих Европских заједница постају државе чланице Европске уније. Овде није реч само о терминолошкој, већ и о квалитативној промени будући да се успоставља систем наднационалних институција, заједничких политика различитих области из државних надлежности, као и други аспекти наднационалног заједништва [Божина 2006: 131].

У преамбули овог уговора истиче се да је Унија одлучна у намери да створи што је могуће тешњу Унију између грађана Европе, Унију у којој се одлуке доносе у складу са принципом супсидијарности, односно уз што веће учешће грађана. Другим речима, начело супсидијарности, иако правна категорија, има и изразиту политичку димензију будући да има за циљ да допринесе смањењу демократског дефицита у Унији [Maastricht Treaty, 1993: Преамбула].

У наслову I, делу *Опшће одредбе*, истиче се да ће се сви циљеви наведени у овом уговору остваривати у складу са датим околностима и постављеним роковима, али и у складу са начелом супсидијарности, односно са чланом 5. Уговора.

Поменути члан каже да ће Заједница деловати у оквирима надлежности које су јој додељене и према циљевима који су утврђени Уговором. Такође се истиче да ће Заједница, у оним областима које не спадају у њену искључиву надлежност, предузети мере у складу са начелом супсидијарности само под условом да циљеви предвиђене акције не могу у потребној мери бити остварене од стране државе чланице, односно могу бити успешније остварени од стране Заједнице, имајући у виду величину или учинак предвиђене акције. Наглашено је и да мере Заједнице неће прелазити оквире онога што је потребно да би се постигли циљеви Уговора [Maastricht Treaty, 1993: Члан 5].

Може се закључити да се суштина начела супсидијарности огледа у томе што овлашћује институције Заједнице да делују искључиво у ситуацијама у којима национална законодавства не пружају боља решења. Ипак, не може се не приметити да је реч о општем принципу који је примењив само у областима у којима већ не постоји искључива надлежност Заједнице. Није баш извесно које су то области које за такве треба сматрати [Хартли 1998: 147].

У вези са тумачењем начела супсидијарности могла би се појавити још једна опасност. Наиме, могло би се догодити да се, не само постојећа законска решења на нижим нивоима власти, већ и одређене мере које у вези са одређеним питањем предузимају националне или локалне власти буду проглашене за надлежност Уније. Тако схваћено начело супсидијарности представља право носиоца секундарног права у случају када примарни носилац права није деловао, односно није извршио своју обавезу. Тиме се отвара питање да ли се правом Уније да интервенише у оваквим случајевима у областима локалног, регионалног, па и државног нивоа, начело супсидијарности користи за повећање, а не смањење демократског дефицита. О овако сложеном питању последњу реч би морао дати „чувар права ЕУ”, односно Суд.

Комисија, као највиши орган Заједнице, заузела је став да нека област спада у искључиву надлежност Заједнице ако Уговори обавезу на деловање намећу Заједници због тога што се сматра да једино она има одговорност за извршавање неког посебног задатка. Као области које задовољавају постављено начело Комисија је одредила: уклањање баријера слободном кретању роба, лица, услуга и капитала; заједничку трговинску политику; општа правила о конкуренцији; заједничку организацију пољопривредних тржишта; очување извора риболова; основни елементи саобраћајне политике. У званичном документу Комисија је нагласила да ће број тих области, ширењем интеграција, даље расти [Хартли 1998: 147].

Разумљиво је да је циљеве због којих се одређена мера доноси увек могуће формулисати на различите начине. У таквим ситуацијама да се

очекивати да ће и Комисија и Савет наводити формулације које подразумевају акцију Заједнице. То практично значи да ће документ којим се то питање регулише бити срочен на начин који омогућава да се тако нешто и деси [Хартли 1998: 148].

У таквим ситуацијама последњу реч имаће Суд правде европских интеграција. На њему ће бити да се изјасни да ли конкретна мера спада у област искључиве надлежности Заједнице. Сем тога, Суд ће формулисати и циљеве мере, али и одлучивати о томе да ли би постављени циљеви били боље остварени делатношћу Заједнице или држава чланица [Хартли 1998: 148]. То практично значи да ће делотворност начела супсидијарности бити у директној вези са ставом и политиком Европског суда. Другим речима, уколико се Суд определи да заштити права држава чланица начело супсидијарности ће заживети у пракси, односно биће смањен демократски дефицит.

Иако је начело супсидијарности под овим именом званично у систему права Европске уније уведено чланом 5. Уговора из Мастрихта, његови су корени видљиви још у Уговору о оснивању Европске заједнице за угал и челик [Treaty Establishing European Coal and steel Community, 1951], а онда и у Јединственом европском акту [Single European Act, 1986].

Тако се у члану 5. Уговора о оснивању Европске заједнице за угал и челик (ЕЗУЧ) истиче да ће у вези са питањима производње и функционисања тржишта Заједница деловати само онда када је то неопходно. Дакле, још тада је постојала идеја о подели надлежности између организације и држава чланица, односно о могућности да се појаве ситуације у којима је неопходна реакција са централног нивоа власти.

Ситуација је мање замагљена на примеру Јединственог европског акта (ЈЕА). Наиме, у члану 130 Р, одељка VI ЈЕА који регулише материју заштите животне средине, истиче се да ће Заједница предузети потребне мере у овој области уколико се циљеви постављени параграфом 1 овог члана могу боље остварити на нивоу Заједнице него државе чланице. Реч је о циљевима очувања, заштите и побољшања квалитета животне средине, допринос заштити здравља људи, као и да ће осигурати мудру и рационалну потрошњу природних ресурса. Такође се наглашава да државе чланице неће имати предрасуда према мерама које предузима Заједница, те да ће оне саме финансирати и спроводити друге неопходне мере.

УГОВОР ИЗ АМСТЕРДАМА (1997)

Након Уговора из Мастрихта уследила је нова измена Оснивачких уговора чији је исход био Уговор из Амстердама. Овај уговор је значајан и због тога што га прати „Протокол о примени начела супсидијарности и пропорционалности” (*Protocol (No 30) on the application of the principles of subsidiarity and proportionality*, 1997) којим је омогућен даљи развој практичне примене овог начела.

Мотив за доношење овог протокола, како је истакнуто у преамбули, била је тежња да се утврде јаснији критеријуми примене поменутог

начела, као и да се обезбеди њихово строго поштовање на усклађен начин од стране свих органа.

У директну везу са начелом супсидијарности се доводи начело пропорционалности које би требало да осигура да акција Заједнице не иде даље него што је неопходно како би се остварио одређени циљ предвиђен Уговором.

У основи начела супсидијарности је поштовање општих одредби и циљева Уговора, како у погледу потпуног очувања тековина Заједнице тако и у погледу равнотеже између органа. Притом је истакнуто да се њиме неће доводити у питање надлежности којима располаже Европска заједница на основу Уговора, а у складу са тумачењем Суда правде. Начело супсидијарности даје смерницу по питању оних надлежности које би требало вршити на нивоу Заједнице. Наглашено је да је супсидијарност динамичан концепт и да би требало да буде примењен у складу са циљевима предвиђеним Уговором [Протокол бр. 30 о примени начела супсидијарности и пропорционалности, 1997]. То практично значи да се надлежности, по потреби, могу ширити, али и укидати.

За сваки предлог прописа Заједнице неопходно је дати и образложење у погледу поштовања начела супсидијарности и пропорционалности. Наиме, објашњење зашто се одређени циљ може лакше остварити на нивоу Заједнице мора садржати квалитативне, а кад год је то могуће, и квантитативне критеријуме.

У том смислу, оправданом ће бити сматрана свака акција Заједнице која задовољава два позната аспекта начела супсидијарности. Прво, циљеве предложене акције не могу се у довољној мери остварити деловањем на нивоу држава чланица у оквиру њихових националних уставних система и, друго, циљеви се могу боље остварити акцијом Заједнице [Протокол бр. 30 о примени начела супсидијарности и пропорционалности, 1997].

Као тест постојања услова за искључиву надлежност Заједнице Протоколом су одређене следеће смернице:

- транснационални аспекти питања које се разматра и који се не могу на задовољавајући начин регулисати деловањем држава чланица;
- чињеница да би постојање активности на нивоу држава чланица или непостојање акције на нивоу Заједнице били супротни захтевима Уговора или би на други начин нанели штету интересима држава чланица;
- неоспорне погодности акције на нивоу Заједнице због обима или ефеката у односу на деловање на нивоу држава чланица.

Уговором из Амстердама уводи се клаузула флексибилности којој се, разумљиво, даје велики значај у деловању Уније и међусобним односима Уније и држава чланица. У складу са њом, могуће је да Унија усвоји одређену меру и предузме конкретну акцију ради остваривања неког од циљева утврђених Уговором, али тек након консултације са националним парламентима. Ова клаузула указује на то да се потреба смањења демократског дефицита не оспорава [Стојановић 2008: 78].

У том смислу је значајан још један протокол који прати Уговор из Амстердама. Реч је о Протоколу о улози националних парламената у Европској унији [*Protocol on the Role of the National Parliament in the European Union*, 1997]. Овим протоколом се на нивоу ЕУ уводи обавеза правременог и потпуног информисања националних парламената. Најзначајнија је новост предвиђање периода од најмање шест недеља између подношења предлога акта од стране Европске комисије и његовог уврштавања на дневни ред Савета министара, а ради обезбеђивања могућности разматрања истог питања у националним парламентима [Барић, Ружић 2008: 815]. Осим тога, Протокол даје могућност и Конференцији комитета за европске послове (КОКЕП)¹ да изрази своје мишљење и упуту примедбе институцијама Европске уније везане за законодавне активности, предлоге и иницијативе Уније, нарочито у односу на начело супсидијарности, стварања простора безбедности и правде, као и питања која се односе на основна права и слободе грађана Уније [Протокол бр. 9 о улози националних парламената у Европској унији, 1997].

УСТАВ ЗА ЕВРОПУ (2004)

Примена начела супсидијарности после Амстердама у пракси није била на задовољавајућем нивоу. Јаснија примена начела супсидијарности као и боља расподела надлежности унутар Европске уније имали су приоритетни значај. Сем тога, Уговор из Амстердама није донео решења која би омогућила несметан пријем нових чланица. Из тог разлога је 2000. године у Ници одржана нова међувладина конференција на којој је требало реформисати процес одлучивања. Ова конференција је завршена усвајањем Уговора из Нице [*Treaty of Nice, Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts*, 2001], који је, по многима оцењен као „кулминација конфузије” [Richardson 2001: 46].

Будући да у вези са начелом супсидијарности поменути уговор није донео измене, нећемо се упуштати у његову анализу.² Поменућемо само то да је закључак конференције био да је неопходно спровести широку дебату о будућем изгледу Уније и што су одређене тачке око којих ће се она водити:

1. расподела надлежности између Уније и држава чланица;
2. питање статуса Европске повеље о људским правима;
3. упрошћавање уговора и
4. улога националних парламената [Алексић 2002: 31].

¹ Конференција комитета за европске послове (КОКЕП) успостављена је у Паризу 16. и 17. новембра 1989. године на конференцији председника парламената држава чланица ЕЗ. Основна намера КОКЕП-а је јачање улоге одбора националних парламената који се баве европским пословима редовним састанцима чланова одбора за европске послове националних парламената земаља чланица ЕЗ са представницима Европског парламента.

² Видети: *Treaty of Nice, Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts*, (2001/C 80/01), Internet, http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/htm/C_2001080EN.000101.html, 10/12/2009.

Чланице су постигле сагласност да се будући изглед, у складу са решењем ових проблема, тачно дефинише на наредној међувладиној конференцији заказаној за 2004. годину. У међувремену се наведеним питања и начелом супсидијарности, које је од њих неодојиво, бавила Конвенција³ чији је задатак био да сачини нацрт Уговора којим би се превазишла институционална криза настала у проширеној Европској унији.

Нацрт Уговора о Уставу за Европу је предлагао нову дефиницију начела супсидијарности, уводећи локалну и регионалну димензију власти, али и механизме за спровођење и контролу садржаних у пратећем Протоколу. Измене су биле садржане у ревидираном Протоколу о начелима супсидијарности и пропорционалности (*Protocol on the application of the principles of subsidiarity and proportionality*, 2003). Још једна новина је било увођење Комитета региона, као и локалних и регионалних власти као саставног дела структуре Заједнице. Узимајући у обзир све наведене елементе, требало је примењивати и начело супсидијарности.

Због одбијања држава чланица, Уговор о Уставу за Европу није ступио на снагу па су изостале и промене у вези са даљом применом начела супсидијарности.

УГОВОР ИЗ ЛИСАБОНА (2009)

Измена уговора која је потом уследила била је, на крају се испоставило, успешнија од претходне. Иако не без проблема, текст Уговора из Лисабона (*Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*, 2007) је након ратификације у свим државама чланицама ступио на снагу 1. децембра 2009. године.

Уговор из Лисабона је, у вези са начелом супсидијарности, преузео одредбе неуспелог Нацрта Устава за Европу, али је отишао и корак даље. Наиме, ојачана је улога националних парламената. Националним парламентима омогућено је да врше надзор да Европска унија не излази из оквира својих надлежности. Без обзира на то што је начело супсидијарности уведено још Уговором из Мастрихта, тек се Уговором из Лисабона даје правни основ за контролу његовог поштовања. Поступак је детаљније регулисан Протоколом о примени начела супсидијарности и пропорционалности (*Protocol on the Application of the Principles of Subsidiarity and Proportionality*, 2007).

Одредбама овог протокола омогућена је интеграција начела супсидијарности у фази предлагања и елаборације законодавних предлога увођењем механизма раног упозорења. Протокол, наиме, обавезује предлагача акта (Комисију, Европски парламент, Савет министара, групу

³ На препоруку Европског савета у Лакену одржаног пар месеци после Нице, крајем 2001. године, конституисана је Конвенција као *ad hoc* тело са задатком да направи нацрт реформског уговора. Конвенција је радила у периоду март 2002 – јул 2003. године. Резултат њеног рада је Нацрт Уговора о Уставу за Европу који је усвојен на састанку Европског савета 18. јуна 2004. године. Међутим, због неуспеле ратификације никада није ступио на снагу.

држава чланица, Европски суд, Европску централну банку или Европску инвестициону банку) да образложи своје законодавне предлоге у светлу начела супсидијарности и пропорционалности. Образложење мора садржавати процену финансијских ефеката и евентуално потребних националних и регионалних мера за његову примену, као и разлоге због којих се сматра да је боље спровести предложену меру на нивоу целе Уније. Законодавни предлози се, заједно с образложењем, достављају истовремено институцијама Уније које ће донети акт и националним парламентима. Парламенти држава чланица имају право да у року од осам недеља упуте председницима Европског парламента, Савета министара и Европске комисије образложено мишљење о евентуалној повреди начела супсидијарности законодавним предлогом.

Све побројане институције дужне су да узму у обзир свако изражено мишљење. Уколико једна трећина националног парламента сматра да предлог није у складу са начелом супсидијарности, Комисија мора да преиспита свој предлог, као и да одлучи хоће ли остати при њему, прилагодити га или повући уз образложење свог становишта у односу на становиште националних парламената [Барић, Ружић 2008: 817].

И поред тога што Лисабонским уговором национални парламенти нису добили право директног утицаја на садржај законодавног акта, стицањем права да изнесу мишљење о предлогу предлагача акта, нашли су се у бољој позицији. Иако мишљење националних парламената правно не обавезује предлагача, овај механизам ипак омогућава националним парламентима *ex ante* политички надзор, а преговори и политички однос снага утичу и на коначни предлог. У сваком случају, парламенти држава чланица имају *ex post* могућност побијања усвојених аката Уније пред Европским судом по основу њихове несагласности са начелом супсидијарности. Чињеница која умањује оптимизам због делом промењене улоге парламента јесте та да су владе држава чланица, у име националних парламената, једине овлашћене да покрену случај пред Судом.

Иако наведене одредбе не дају парламентима држава чланица директну могућност учествовања у било ком поступку одлучивања на европском нивоу, оне обезбеђују правовремену обавештеност и могућност изражавања мишљења чиме се отварају могућности вршења политичког притиска на своје владе. Овакви и слични проблеми би се предупредили уколико би парламенти добили право непосредног обраћања Суду правде. Потенцијална будућа измена уговорних обавеза земаља чланица Европске уније могла би да уважи и овај захтев.

Иначе, Комисија има обавезу да подноси годишње извештаје о поштовању начела супсидијарности Европском савету, Европском парламенту, Савету министара и парламентима држава чланица. Извештаји се достављају и Економском и социјалном комитету, као и Комитету региона.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Уговор из Лисабона је тек недавно ступио на снагу и незахвално је, ако не и немогуће, давати оцене о дOMETИМА његових одредби о начелу супсидијарности.

Ипак, у поређењу са ранијим решењима, напредак је приметан. Покушај да се што ближе одреди начело супсидијарности, као и области искључиве надлежности Уније, одаје утисак да се потреба за смањењем демократског дефицита, као и потреба приближавања Уније обичним грађанима озбиљно схватила.

У том смислу нарочито је значајна позиција националних парламената у систему Европске уније. Механизам „образложеног мишљења” и увођење двостепене процедуре су од суштинског значаја [Ћеранић 2008: 56].

Оваквим решењем створен је предуслов да се одлуке у Унији доносе на што ефикаснији начин и на нивоу који је што ближи самим грађанима. Одлука да се, по први пут, националним парламентима омогући директно укључивање у процес доношења одлука у оквиру ЕУ путем успостављања политичке контроле над применом начела супсидијарности спречиће осећај „двоструког демократског дефицита” европских институција. Такође, тиме се даје гаранција да ће, без обзира на чланство у ЕУ, национални парламенти и даље остати главно политичко тело за доношење одлука у коме ће бити артикулисана становишта свих грађана.

ЛИТЕРАТУРА

- Aleksić, Ivona, *Reforma EU: Problemi donošenja Evropskog ustava*, Međunarodna politika, vol. LIII, br. 1107, juli–septembar 2002, IMPP, Beograd, str. 30–35.
- Barić, Sanja i Ružić, Lena (2008), *Sekundarno zakonodavstvo EU i parlamentarni nadzor nad nacionalnom egzekutivom*, u: Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991) v. 29, br. 2, str. 787–824.
- Božina, Marta (2006), *Pravni i ekonomski aspekt ugovora o Europskoj uniji iz 1992. godine*, u: Ekonomska istraživanja, Vol. 19, No. 1 Lipanj 2006, Zagreb, str. 127–138.
- Ćeranić, Jelena (2008), *Ugovor iz Lisabona – institucionalna reforma Evropske unije*, u: Strani pravni život, 2/2008, Institut za uporedno pravo, Beograd, str. 45–62.
- Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe, European Convention, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2003, Internet, <http://europeanconvention.eu.int/docs/Treaty/cv00850.en03.pdf>, 10/12/2009.
- Hartley, T. C. (1998), *Osnovi prava Evropske zajednice*, Beograd: COLPI – Institut za ustavno i pravnu politiku, Beogradski centar za ljudska prava.
- Protocol (No 30) on the application of the principles of subsidiarity and proportionality (1997), Official Journal C 321 E, 29/12/2006 P. 0308 – 0311, Internet, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12006E/PRO/30:EN:HTML,10/12/2009>.
- Protocol on the Application of the Principles of Subsidiarity and Proportionality (Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community), signed on 13 December, 2007, Official Journal C 306/150/ by 17 December 2007.

- Protocol on the Role of the National Parliament in the European Union (Treaty of Amsterdam), Internet, <http://www.cosac.org/en/documents/basic/protocol/english/>, 10/12/2009.
- Richardson, Jeremy (ed.) (2001), *European Union: Power and Policy-Making*, London: Routledge.
- Single European Act, Bulletin of the European Communities, Supplement 2/86, Internet, http://aei.pitt.edu/8582/01/31735055261717_1.pdf, 10/12/2009.
- Stojanović, Snežana (2008), *Strukturalni fondovi u svetlu razvoja regionalne politike Evropske unije*, u: *Strani pravni život*, 2/2008, Institut za uporedno pravo, Beograd, str. 63–86.
- Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, signed on 18 April 1951 in Paris, Internet, <http://www2.eudor.net/thohkima/download>, 10/12/2009.
- Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed on 13 December 2007, Official Journal C 306/150 by 17 December 2007.
- Treaty of Nice, Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts), (2001/C 80/01), Internet, http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/htm/C_2001080EN.000101.html, 10/12/2009.
- Treaty on European Union (Treaty on Maastricht), signed on 7 February 1992, entered into force on 1 November, 1993, Official Journal C 191 of 29.7.1992, Internet, <http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001>, 10/12/2009.
- Уговор о Европској унији: Рим – Мастрихт – Амстердам (1999), прево и приредио др Душко Лопандић, Београд: Међународна политика и СЈП Службени лист, Правни факултет, Факултет политичких наука, Институт економских наука.

THE LISBON TREATY AND THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY

by

Ivona Lađevac and Dragan Đukanović

Summary

In this article authors focus their attention to one of the key principles of the European Union – the principle of subsidiarity.

In introduction they refer to the European Union as a *sui generis* entity not just speaking in terms of its organizational structure but also in terms of distribution of power within it. In this line they consider the principle of subsidiarity.

In the second part of the paper, authors focus their attention to arrangements provided by the Maastricht Treaty – which introduced the principle of subsidiarity, the Amsterdam Treaty, the Draft on the Constitution for Europe and, at last but not at least, to the Lisbon Treaty. Having on mind significant changes introduced by the Lisbon Treaty regarding the principle of subsidiarity, this treaty has a special place.

KEY WORDS: European Union, principle of subsidiarity, democratic deficit, Treaty of Maastricht, Treaty of Lisbon